

İsrâ Sûresi Bağlamında Dil ve Üslûp Özelliklerinin Anlamla İlişkisi

The Relationship Between Language and Style Features and Meaning in the Context of Sûrah al-İsrâ'

Cemal SANDIKÇI¹

Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Ordu,
Türkiye

Asst. Prof., Ordu University,, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric Ordu, Türkiye

cemalsandicki@odu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5767-1161>

<https://ror.org/04r0hn449>

Atf / Citation: Sandıkçı, Cemal. "İsrâ Sûresi Bağlamında Dil ve Üslûp Özelliklerinin Anlamla İlişkisi." *Bitlis İlahiyat Dergisi* 14 (Aralık, 2025), 5-22.

ÖZET

Geliş Tarihi: 07.05.2025
Kabul Tarihi: 29.09.2025
Yayın Tarihi: 15.12.2025

Bu çalışma, Kur'an-ı Kerim'in 17. sûresi olan İsrâ Sûresi'nin içerdiği edebî sanatlar ve belâğî özellikleri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sûre, hem bireysel hem de toplumsal hayatın düzenlenmesine yönelik emirler, yasaklar ve öğütler içermesi bakımından dikkat çekicidir. Allah'a ibadet, ana-babaya iyilik, toplumsal adaletin sağlanması, namazın dosdoğru kılınması, verilen sözlerin tutulması gibi konular sûrede açık emir cümleleriyle ifade edilmiştir. İsrâf, cimrilik, çocukların rızık endişesiyle öldürülmesi, haksız yere cana kıyma, gıybet, kibir gibi davranışlar ise açıkça yasaklanmıştır. Bu yönüyle sûre, ahlaki ilkelere dayalı bir toplumsal düzenin inşasına katkı sağlayan kapsamlı mesajlar sunmaktadır. Sûrede yer alan bu ahlaki ve sosyal içerikli mesajlar, aynı zamanda belâgat ilminin alt disiplinleri olan beyân, meânî ve bedî' ilimleri açısından da incelenmeye değer özellikler taşımaktadır. Sözü'n anlam derinliği, lafzî incelikleri ve etkileyici üslûbu, Kur'an'ın edebî mucizesini yansıtan yönlerdendir. Bu bağlamda çalışmada, sûredeki edebî sanatlar tespit edilerek açıklanmış ve ilgili âyetlerle ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, İsrâ Sûresi'nin üslûbunun ve edebî sanatların tespiti yoluyla, Kur'an'ın mesajlarını iletmedeki yöntemsel zenginliğini ve etkileyiciliğini ortaya koymaktır. Sûrede kullanılan edebî teknikler, sadece estetik bir anlatım sunmakla kalmamakta, aynı zamanda muhatabın zihinsel, ahlaki ve toplumsal dönüşümünü de hedeflemektedir. Bu bağlamda İsrâ Sûresi, hem anlam derinliği hem de ifade gücü bakımından belâgat ilminin tüm alt disiplinleriyle örneklenilebilecek güçlü bir metin olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Kur'an, İsrâ Sûresi, Belâgat,
Beyân, Meânî, Bedî'

ABSTRACT

Date of Submission: 07.05.2025
Date of Acceptance: 29.09.2025
Date of Publication: 15.12.2025

This study aims to examine the literary devices and rhetorical features found in the 17th chapter of the Qur'an, Sûrat al-İsrâ'. The chapter is noteworthy in that it contains commandments, prohibitions, and admonitions related to both individual and societal life. It emphasizes themes such as worshipping Allah, showing kindness to parents, ensuring social justice, performing prayers with devotion, and fulfilling promises—all of which are conveyed through clear imperative sentences. Behaviors such as extravagance, miserliness, killing children out of fear of poverty, unjustly taking a life, gossip, and arrogance are explicitly prohibited. In this respect, the chapter offers comprehensive messages aimed at establishing a moral and ethically grounded social order. The moral and social messages presented in the sûrah also contain noteworthy features in terms of the subfields of Arabic rhetoric (balâghah), namely bayân, ma'ânî, and badî'. The depth of meaning, the subtlety of expression, and the eloquent style reflect the literary miraculousness of the Qur'an. In this context, the study identifies and explains the literary devices found in the sûrah and relates them to relevant verses. The primary aim of the study is to reveal the richness and effectiveness of the Qur'an's method of conveying its message by analyzing the style and rhetorical elements of Sûrat al-İsrâ'. The rhetorical techniques employed in the sûrah not only provide an aesthetically powerful narrative but also aim to effect intellectual, moral, and social transformation in the audience. In this regard, Sûrat al-İsrâ' can be considered a powerful text that exemplifies all subfields of the science of rhetoric, both in terms of depth of meaning and expressive force.

Keywords:

Qur'an, Surah al-Isra, Rhetoric, Elocution, Semantics, Rhetorical Embellishment

Değerlendirme (Peer-Review)	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem / Double-Blind Peer Review / At Least Two External Reviewers
Etik Beyan (Ethical Statement)	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/ yayımlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>This study does not require ethical committee approval, as it is based on data obtained through literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, and all referenced works are cited in the bibliography.</i> For complaint: bider@beu.edu.tr
Benzerlik Taraması (Plagiarism Checks)	Turnitin
Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest)	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The author(s) has no conflict of interest to declare.</i>
Telif Hakkı ve Lisans (Copyright & License)	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / <i>Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.</i>

Giriş

İsrâ Sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in 17. sûresi olup toplamda 111 âyetten oluşmaktadır ve Mekkî bir sûre olarak kabul edilmektedir. Sûre adını, birinci âyette geçen ve "gece yürüyüşü" anlamına gelen isrâ kelimesinden almıştır. Bunun yanı sıra, sûreye alternatif bir isim olarak, yine birinci âyette yer alan "sübhân" ifadesi ile dördüncü âyette geçen "Benî İsrâîl" tabiri dikkate alınarak Benî İsrâîl Sûresi de denilmektedir.¹ Bu isimlendirmeler, sûrede ele alınan temaların içeriğiyle doğrudan ilişkilidir.

Sûrenin ilk âyetlerinde, İslâm tarihinin en önemli hadiselerinden biri olan İsrâ olayına yer verilmektedir. Bu bağlamda Yüce Allah, bazı âyetlerini göstermek amacıyla kulunu, Hz. Muhammed (s.a.v)'i, geceleyin Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğünü bildirmektedir. Bu hadise hem sembolik hem de teolojik açıdan büyük anlamlar taşımakta; Peygamber'in risâlet görevine olan ilahî desteği ve evrensel mesajın kutsal mekânlar üzerinden sembolleştirilmesi açısından dikkat çekici bir yere sahiptir.

İsrâ Sûresi'nin devam eden bölümlerinde ise, Benî İsrâîl'in tarih boyunca sergilediği bazı olumsuz tutumlar ve bu davranışların sonucunda maruz kaldıkları ilahî cezalar konu edilmektedir. Sûrede yer alan bu anlatımların, yalnızca tarihsel bilgi vermek amacıyla değil; aynı zamanda Mekkeli müşriklere yönelik dolaylı bir uyarı işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu kıssalar aracılığıyla, müşriklerin hem Yüce Allah'a hem de O'nun elçisi Hz. Muhammed'e (s.a.v) karşı saygılı ve dikkatli olmaları gerektiği vurgulanmakta; aksi takdirde, geçmiş ümmetlerin başına gelen felaketlerin onların da başına gelebileceğine dair açık bir mesaj verilmektedir.²

Bununla birlikte sûrede, insan fıtratı üzerine de önemli vurgular yapılmakta; insanın sadece hayrı değil, zaman zaman şerri de arzulanabilen bir varlık olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda bireyin yapıp ettiklerinin ahirette karşısına bir "kitap" olarak çıkarılacağı, kişinin bu dünyada gerçekleştirdiği her fiilin kaydedildiği ve nihayetinde herkesin sadece kendi amelinden sorumlu olacağı, hiçbir kimsenin başkasının günah yükünü taşımayacağı ilkesi açık bir biçimde ortaya konmaktadır.³

İsrâ Sûresi, bireysel sorumlulukların yanı sıra toplumsal düzenin korunmasına yönelik ilke ve kuralları da içeren kapsamlı bir sûre olarak karşımıza çıkmaktadır. Sûre'de Yüce Allah'a kulluk görevinin en temel sorumluluklardan biri olduğu⁴ vurgulanırken, bu kulluğun sosyal yansımalarına da dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, bireyin yalnızca ibadet yükümlülüklerini yerine getirmesi değil; aynı zamanda ailesine, topluma ve muhtaçlara karşı da sorumlu bir tutum içerisinde olması gerektiği açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

Özellikle ana-babaya saygılı ve nazik davranılması, akrabalık bağlarının korunması, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi gibi değerler, sûrede toplumsal barış ve dayanışmanın temelini teşkil eden ilkeler olarak sunulmaktadır. Bunlara ek olarak, sûre cimrilikten kaçınılması ve israf edilmemesi yönündeki uyarılar, ekonomik dengenin korunması ve birey-toplum ilişkilerinde denge unsurlarının gözetilmesi açısından önemli mesajlar içermektedir.⁵

İsrâ Sûresi aynı zamanda bireyin sosyal yaşamda karşılaşılabileceği çeşitli ahlaki sapmalara karşı da ciddi uyarılarda bulunur. Bunların başında, fakirlik korkusuyla çocukların öldürülmesinin yasaklanması, zinadan uzak durulması, haksız yere cana kıyılmaması, yetim ve yoksulların mallarına el uzatılmaması gibi evrensel ahlaki ilkeler yer alır. Bu tür davranışlar, sadece bireysel düzlemde değil, toplumun genel güvenliği ve ahlaki istikrarı açısından da son derece zararlıdır.

Bunun yanında, sûrede ölçü ve tartı işlemlerinde dürüst olunması gerektiğini özellikle vurgulanır. Ticari hayatta hile yapılmaması, toplumun ekonomik yapısının sarsılmaması adına önem arz ederken, sosyal ilişkilerde de güvenin tesis edilmesine katkı sağlar. Ayrıca bilgiye dayanmayan konularda kanaat

1 Şihâbüddin Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-'Azîm ve's-Seb'il Mesânî* (Beyrût: Dâru İhyâit- türâsî, 1985), 15/2; M. Kâmil Yaşaroğlu, "İsrâ Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Ağustos 2025).

2 el-İsrâ 17/4-8.

3 el-İsrâ 17/1-22.

4 el-İsrâ 17/1-22.

5 el-İsrâ 17/23, 26, 27, 29.

bildirilmemesi ve yürüyüşte dahi itidalin korunması, bireyin hem sözlü hem de fiziksel davranışlarında ölçülü olması gerektiğini öğütlemektedir. Bu öğütler, Kur'ân'ın sadece soyut bir ahlâkî sistem sunmadığını; aksine, davranışsal yönü belirgin ve gündelik hayata doğrudan temas eden bir değerler sistemi önerdiğini göstermektedir.⁶

İsrâ Sûresi, temel İslâmî inanç esaslarından biri olan tevhîd ilkesine güçlü bir vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, Yüce Allah'ın eşsizliğine ve birliğine olan inanç, sûrenin ana temalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Sûrede özellikle Allah'a evlat isnadında bulunanlar ile O'na ortak koşanlar (müşrikler) açık bir şekilde kınanmakta; bu tür yaklaşımlar, ilahî hakikate ve vahyin inşa ettiği akla aykırı tutumlar olarak değerlendirilmektedir.

Sûrede, göklerde ve yerde bulunan her şeyin Yüce Allah'ı tesbih ettiği, yani O'nu her türlü noksanlıktan uzak kabul ederek andığı ifade edilerek, tevhîd inancının yalnızca insanlar için değil, bütün varlık düzeni için geçerli evrensel bir gerçeklik olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlatım biçimi, tevhîdin hem kozmik bir ilke hem de varlıkla ilişkili bir farkındalık olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Ayrıca sûre, Hz. Muhammed (s.a.v)'in tebliğ sürecine dair bazı önemli tepkilere de yer verir. Özellikle müşriklerin Kur'ân'a karşı takındıkları inkârcı ve alaycı tavırlar, detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Buna göre, Peygamber Efendimiz Kur'ân tilâvet ettiğinde, inkârcularla O'nun arasına perde çekildiği, kalplerinde anlamaya engel olacak örtüler bulunduğu ve kulaklarının ağırlaştırıldığı ifade edilmiştir. Bu durum, hakikatin inkârı karşısında oluşan içsel direnç ve manevî körlük hâlini sembolik bir dille ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde, inkârcuların Hz. Peygamber'e karşı saygısız tavırlar sergiledikleri, Kur'ân ayetlerini küçümstedikleri ve hatta O'nu büyülenmiş (sihre tutulmuş) biri olarak nitelendirdikleri bildirilmektedir. Bu tür ithamlar, tarih boyunca ilahî mesajı tebliğ eden peygamberlerin karşılaştığı inkâr psikolojisinin bir devamı niteliğindedir. Sûrede yer alan bu anlatımlar hem Peygamber'in yalnız bırakılmadığını göstermek hem de inanmayanların tutarsız ve çelişkili düşünce yapılarını gözler önüne sermek amacı taşımaktadır.⁷

İsrâ Sûresi'nin son bölümü, Kur'ân'ın ilahî bir kelâm olduğuna ve bu yönüyle beşerî bir benzerinin ortaya konmasının imkânsızlığına dair açık bir vurguyla sonlanmaktadır. Sûrede, bütün insanların ve cinlerin bir araya gelseler bile Kur'ân-ı Kerîm'in bir benzerini meydana getiremeyecekleri, kesin ve tartışmasız bir dille ifade edilmiştir. Bu ifade, Kur'ân'ın hem içerik hem üslûp bakımından eşsizliğini ortaya koymakta ve onun Allah kelâmı olduğuna dair bir mu'cize delili olarak sunulmaktadır.

Sûrede ayrıca, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yeryüzüne bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiği vurgulanmaktadır. Bu vasıflar, peygamberliğin iki temel fonksiyonunu yansıtmaktadır: Bir yandan hakikate yönelenleri cennetle müjdelemek, diğer yandan inkâr edenleri ilahî azap konusunda uyarmak. Bu çerçevede peygamberin yalnızca bilgi aktaran bir kişi değil, aynı zamanda toplumun inanç, ahlâk ve davranışlarını dönüştürme misyonu taşıyan bir rehber olduğu anlaşılmaktadır.

İsrâ Sûresi'nin son kısımlarında dikkat çeken bir diğer önemli husus ise, ilim sahibi kimselerin Kur'ân âyetleriyle karşılaştıklarında gösterdikleri derin manevî tepkidir. Bu kimselerin, Kur'ân tilâvet edildiğinde ağlayarak secdeye kapandıkları ve bu ayetlerin onların imanını artırdığı belirtilmektedir. Burada Kur'ân'ın yalnızca akla hitap eden bir metin değil, aynı zamanda insanın kalbine ve ruhuna tesir eden manevî bir muhteva taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu tepkiler, samimi bir imanın tezahürü olarak değerlendirilmekte ve Kur'ân'ın etkileyici gücünü gözler önüne sermektedir.⁸

Sûrenin son ayetlerinde, yalnızca Allah'a yönelerek ihlasla kulluk etmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu kulluk, sadece şekli ritüellerden ibaret değil; kalben yönelişi, samimiyeti ve tevhîdî bilinçle donanmış bir hayatı kapsamaktadır. Böylece sûrenin bütününde işlenen tevhîd, kulluk ve ahlâk ilkeleri, son kısımda bir özet niteliğinde yeniden hatırlatılarak insanın yaratılış gayesiyle ilişkili temel esaslar bir kez daha vurgulanmıştır.⁹

6 el-İsrâ 17/23-39.

7 el-İsrâ 17/40-87.

8 el-İsrâ 17/105-111.

9 el-İsrâ 17/88-111.

Bu çalışmanın amacı, İsrâ Sûresi'nin bütüncül yapısını, içerdiği tematik çeşitliliği, üslûp özelliklerini ve bu sûrede kullanılan dilsel unsurların anlamla olan ilişkisini ortaya koymak; ayrıca sûredeki mesajların tarihsel ve evrensel boyutlarını anlamaya yönelik ayrıntılı bir inceleme sunmaktır. Literatürde İsrâ Sûresi üzerine yapılmış çalışmalarda genellikle İsrâ mucizesi, tevhid inancı, Benî İsrâil kıssası ya da ahlâkî ilkeler belirli başlıklar altında münferit olarak ele alınmıştır.¹⁰ Ancak bu çalışmada, sûrenin dil, üslûp ve anlam ilişkisi merkeze alınarak bir bütünlük içinde değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın problemi, İsrâ Sûresi'nin dilsel ve üslûbî özelliklerinin anlamla nasıl bütünleştiğini ve bu bütünleşmenin sûrede verilen mesajları nasıl daha etkili kıldığını ortaya koymaktır. Çalışma, bu yönüyle sadece klasik tefsir analizlerine dayanmayıp, aynı zamanda modern dil ve anlam kuramlarından da faydalanarak sûrenin çok katmanlı yapısını çözümlemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırma hem Kur'ân ilimlerine hem de dil ve belâgat açısından yapılan tefsir çalışmalarına katkı sunmayı hedeflemektedir. Özellikle Kur'ân'ın edebî boyutunu merkeze alan çalışmalar için İsrâ Sûresi özelinde sunulan bu analiz, dil-anlam bütünlüğünü merkeze alan özgün bir bakış açısı geliştirme çabasıdır. Böylece, hem klasik kaynakların sunduğu yorumlara katkıda bulunacak hem de Kur'ân'ın çağdaş okuyucu için daha anlaşılır kılınmasına yönelik akademik bir çerçeve sunacaktır.

Bu bağlamda sûrede yer alan âyetler, yalnızca içerikleriyle değil, aynı zamanda edebî ve retorik yönleriyle de dikkat çekmektedir. Sûredeki âyetlerin, beyân, meânî ve bedî' gibi belâgat ilminin alt disiplinleri kapsamında değerlendirilmesi, Kur'ân'ın nazmındaki edebî üstünlüğü daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı, İsrâ Sûresi'nin içerdiği ana konuları belâgat disiplini çerçevesinde değerlendirmek ve sûrede yer alan âyetlerin söz sanatları, anlam derinliği ve ifade biçimleri açısından analizini gerçekleştirmektir.

Bu yönüyle çalışmamız hem klasik belâgat geleneği hem de çağdaş ilmî araştırmalar ışığında İsrâ Sûresi'nin edebî zenginliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Belâgat İlimi

Kelime anlamı “varmak”, “ulaşmak” demek olan belâgat, terim olarak doğru bir manayı kendisine uygun olan ifadelerle anlatmak anlamına gelir.¹¹ Belâgat hem kelâm hem de mütekellim, yani konuşanın niteliği olarak kullanılır.

Kelâmın belâgatı bir sözün hem fasih hem de muktezâ-yı hâle mutabık olmasıdır.¹² Belâgat ilminde hâl, mütekellimi özel bir tarzda konuşmaya mecbur eden durumdur.¹³ Muktezâ ise bir sözün özel bir tarzda söylenmesini gerektiren durumdur.¹⁴ Mütekellim yani konuşan kimsenin belâgatı ibaresi ise hangi gaye ile

10 İsrâ sûresi ile ilgili yapılan çalışmalardan birkaçı şunlardır: Muhammet Usta, Çağdaş Türkçe tefsirlerde İsrâ Sûresine yaklaşımlar, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Seval Fidan, İsrâ Sûresi bağlamında Mescid-i Aksâ ve İsrâ-mi'rac hadiseleri, Yüksek Lisans tezi 2022); Qasım Shakir Salim, Kutbuddîn Eş-Şîrâzî'nin Fethu'l-Mennân isimli tefsirinde İsrâ Sûresi tefsirinin edisyon kritiği (64 ayetten Sûre sonuna kadar). tahkik ve incelemesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Mikail Özkan, Emirler ve nehiyeler açısından İsrâ Sûresi, Yüksek Lisans tezi, 2008); Mona Mohamed Youssef, İsrâ Sûresi örneğinde talep ifade eden üsluplar ve balağata dair işaretler, Yüksek Lisans Tezi, 2023); Fatih Çelikel, “Kur'ân'ın İcâzı Bağlamında İsrâ Sûresindeki Belâgat Konularına Mukayeseli bir Bakış”, *Balıkesir İlahiyat dergisi* 15 (Haziran 2022), 377-407. Çelikel, bu makalesinde Kur'ân'ın icâzını merkeze alarak İsrâ sûresinde yer alan belâgat unsurlarını incelemektedir. Çalışmanın özet bölümünde, Kur'ân'ın edebî icâzını ortaya koymaya çalıştığını ve müfessirlerin sûreye dair belâgî değerlendirmelerinin özgün yönleri üzerinde durduğunu belirtmektedir. Sonuç kısmında ise müfessirlerin süre hakkındaki değerlendirmelerinin ağırlıklı olarak naklî yöntemlerle aktarıldığını vurgulamaktadır.

11 Ebû Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhuz, *el-Beyân ve't-Tebyîn* (Beyrut: y.y.), t.y., 1/88-97; Fazl Hasan Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmü'l-Meânî*. Ammân: y.y. 2004, 59; Bekrî Şeyh Emin, *el-Belâğatü'l-'arabiyye fi Sevbihâ'l-cedid*, 'İlmü'l-Beyân (Beyrut: y.y., 2004), 26; Ebû Ali Hasan el-Kayravânî el-Ezdî İbn Râşik, *el-'Umde fi Mehâsini's-şî'r ve Adâbih ve Nakdih* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1988), 1/418-431); Muhammed b. Ali b. Ali et-Tehânevi, *Keşşâfü Istilâhati'l-Fünûn* (Beyrut: Dârü'l- kütübî'l-ilmîyye, 1999), 1/187; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrîm b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: y.y., t.y.), 8/419-420; Eyyûb b. Musa el- Hüseyinî Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyyât*, 2. Basım (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 236; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı* (İstanbul: İFAV., 5. Basım, 2009), 28.

12 Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâzıha* (Mısır: y.y., 1959), 8-10; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahati'l-Belâğîyye* (Beyrut: Mektebetü Lübnân en-Nâşîrûn, 1996; 272; et-Tehânevi, *Keşşâfü Istilâhati'l-Fünûn*, 1/187; Abdurrahmân Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye, Usûsuhâ ve Funûnuhâ* (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1996), 1/128.

13 Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 29; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa* (Beyrut: y.y. 1984), 36.

14 Sadruddun Teftâzânî, *el-Mutavvel 'ale't-Telhîs* (İstanbul: Matbaai-'Amire, 1891), 27.

olursa olsun mütekellimin meramını muktezâ-yı hâle uygun belîğ bir kelamla açık ve anlaşılır bir sözle anlatabilme kabiliyetidir.¹⁵ Belâgat beyân, meânî ve bedî' olmak üzere üç bölüme ayrılır.

1.1. Beyân İlmi Bağlamında İsrâ Sûresi

Beyân sözlükte ortaya koymak, açık seçik olmak, anlaşılır olmak anlamına gelen بان fiilinden türemiş olan bir kelimedir.¹⁶ Belâgat ilmindeki anlamı ise bir manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, belirli usûl ve kuralları olan bir ilimdir.¹⁷ Kur'an-ı Kerim'de beyân kelimesi şöyle geçer:¹⁸

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

"Bu Kur'an insanlara bir açıklama, takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür."¹⁹

Beyân ilminin kurucusu Ebû 'Ubeyde Ma'mer el- Müsennâ et- Temîmi (öl. 210-825)'dir. el-câhız (öl. 255/869), İbnü'l-Mu'tezz (öl. 296/909, Kudâme b. Ca'fer (öl. 337/948) bu alanda öncü sayılan âlimlerdir. Beyân ilmi teşbîh, isti'âre, mecâz ve kinâye vb.den bahseden bir ilimdir.²⁰

1.1.1. İstiâre

İstiâre, kelime anlamı bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemektir.²¹ Beyân terimi olarak istiâre, hakikî mana ile mecâzi mana arasındaki benzerlik alakasından dolayı bir kelimenin anlamını geçici olarak alıp başka bir kelime için kullanmaktır.²² İstiarenin 4 rûknü vardır: 1-el-Müsteâr, 2- el-Müsteâr Minh, 3- el-Müsteâr leh, 4-el-Câmî'.²³ Belâgat âlimleri istiâre sanatını şu şekilde tasnif ederler: 1-İsti'âre-i tasrîhiyye, 2- İsti'âre-i mekniyye, 3- İsti'âre-i mürâşşaha, 4-İsti'âre-i mücerrede, 5-İsti'âre-i mutlaka, 6-İstiâre-i aslıyye, 7-İstiâre-i tebeyye, 8- İstiâre-i mürekkebe.

İsrâ Sûresi'nde istiâre sanatına örnekler

Yüce Allah şöyle buyurur:

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا

"Her insanın sorumluluğunu omuzuna yükledik. Kıyamet gününde insana, açılmış vaziyette önüne konulacak olan bir kitap çıkaracağız."²⁴ Yüce Allah bu âyette her insanın sorumluluğunun kendisine ait olduğunu ve dünyada kendi iradesiyle yaptığı davranışlardan sorumlu tutulacağından bahsetmektedir. Âyette kuş anlamına gelen طائر kelimesi, insanın ameli için müsteâr olarak kullanılmıştır. Araplar kuşun uçuşundan uğurluluk veya uğursuzluk umdukları için, hayrın ve şerrin kendisine, istiâre yoluyla "طائر" ismini verdiler.²⁵ Âyetteki bu kullanım, muhatabın zihninde güçlü bir çağrışım oluşturur. Arap toplumunun alışıktığı bir sembol üzerinden, "kendi kaderiniz dışsal işaretlere değil, kendi amelinizdedir" mesajı verilmiştir. Böylece cahiliye toplumunun uğur-uğursuzluk inancını kullanan Kur'an, bu inancı kırar ve hakikati gösterir.

Dervîş de bu durumu Arap âdetine bağlamaktadır. O Arapların önemli işlerini kuşların durumlarına göre yaptıklarını, örneğin bir kuş yalnız başına uçuyorsa bunun hayra işaret olacağını öngörerek o işi

15 Celalüddin Muhammed b. Abdurrahmân el- Hatib el-Kazvinî, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: y.y.,1980), 1/83; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 29

16 Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l- 'İlmiyye, 1407/1987), 162; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 33.

17 Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, 162; Şerafuddin Hüseyin b. Muhammed et-Tîbî, *et-Tibyân fi 'İlmi'l-Meânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân* (Beyrut: Mektebetü'n-Nehdetü'l-'Arabiyye, 1987), 179.

18 Âl-i İmrân 3/138.

19 *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman- Mustafa Çağrırcı-İbrâhim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2014.

20 Muhammed b. Salih el-Useymin, *Şerhu Durûsi'l-belâğa* (Kuveyt: y.y.2005), 163; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatü'l- 'Arabiyye fi Sevbihâ'l-cedîd, 'İlmü'l-Beyân*, 8-9.

21 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/618-619; İnam Fevâl Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fi 'ulumi'l-Belâğa*, thk., Ahmed Şemsettin (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1996), 90; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 90.

22 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*. thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1985), 135-184.

23 Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Said b. Sinan el-Hafâcî, *Sırrü'l-Fesâha* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1982), 120.

24 el-İsrâ 17/13.

25 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dârü'l-Kur'ani'l-Kerîm, 1986), 2/15; Muhyiddîn Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânüh* (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1406), 1/330.

yaptıklarını, birlikte uçmaları durumunda ise bunun kötüye işaret edeceğini düşünerek o işi yapmadıklarını anlatır.²⁶

İsrâ Sûresi'nin 71. âyetinde şöyle buyrulur.

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۗ فَمَنْ أَوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

"Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağız o günde kimlerin amel defterleri sağından verilirse işte onlar amel defterlerini okuyacaklar ve en küçük bir haksızlığa uğramayacaklar."²⁷ Yüce Allah bu âyette ahiret hayatında her insanın önderleriyle birlikte çağırılacağından bahsetmektedir. Bu âyet, insan davranışlarında önderlerinin de sorumlulukları bulunduğuna işaret eder. Dolayısıyla bu konumda bulunanların sorumluluk bilinci içerisinde hareket etmeleri, yönetimi altında bulunanları hayra ve güzel olan erdemli hareketlere teşvik etmelidirler. Sâbûnî bu âyetin belâğî boyutuna dair şöyle bir değerlendirme yapar: "Bildığımız gibi imam, namazda insanların önüne geçip onlara namaz kıldırandır. Burada "imam" ismi "amel defteri" için müstear olarak kullanılmıştır. Çünkü amel defteri, kıyamet gününde insanla beraber olacak ve onun önüne geçerek yol gösterecektir."²⁸

1.1.1.2. İsti'âre-i temsiliyye

Beyân ilminde isti'âre-i temsiliyye aralarındaki benzerlik sebebiyle esas anlam dışında başka bir anlama hamledilen terkiptir. Bunda esas anlamı kastetmeye engel olan bir karîne (ipucu) bulunur.²⁹ İsrâ Sûresi'nde isti'âre-i temsiliyye sanatına dair örnekler şunlardır.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

"Eli sıkı olma, ölçsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!"³⁰ Âyette Yüce Allah infak ile ilgili olarak aşırılıktan kaçınmayı nehiy kalıbıyla yasakladığı anlaşılmaktadır. Bu âyet tasarrufta dengede bulunmayı öğütlemektedir. Âyette isti'âre-i temsiliyye vardır. Şöyle ki cimri kimse, temsili olarak eli vermekten men olunmuş ve uzatamayacak şekilde boynuna bağlanmış bir kimseye benzetilmiştir. İsrâf da hiçbir şey tutamayacak şekilde eli açmaya benzetilmiştir.³¹ Âyette cimrilik, eli bağlanmış ve uzatamayacak şekilde boynuna bağlanmış bir kimseye benzetilerek, israf ise hiçbir şey tutamayacak şekilde eli açık bir kimseye tasvir edilmiştir. Bu temsili anlatım, ahlaki uyarıyı somut bir görselle destekleyerek okuyucuda güçlü bir zihinsel imge oluşturur. Aynı zamanda nehiy kalıbı, aşırılıklardan uzak durmayı doğrudan yasaklayarak dengeli infak ilkesini pekiştirir. Böylece belâgat sanatı ile anlam arasındaki ilişki, soyut ahlaki öğretiyi somut ve akılda kalıcı bir biçimde aktararak güçlendirilmiş olur. Âyetteki sanatsal ifade, verilmek istenen temel mesajı (tasarrufta denge ve ölçülülük) daha etkili, akılda kalıcı ve duygusal yönü güçlü hale getirir. Dolayısıyla sanat, anlamı destekleyen ve güçlendiren bir araç olarak işlev görür.

Bir başka âyette şöyle buyrulur:

فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

"Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu toplu; mallarına, evlatlarına ortak ol. Kendilerine vaatle bulun."³² Sâbûnî bu âyeti "atlıların ve yayalarınla onları kendine çekmeğe çalış; mallarına, evlatlarına ortak ol; kendilerine vaatlerde bulun."³³ şeklinde tefsir eder. Bu âyette isti'âre-i temsiliyye vardır. Çünkü şeytanın aldatacağı kimselere tasallut ederken ki durumu, kökünü kesmek için düşmana saldırmak üzere askerlerine komut veren komutuna benzetilmiştir.³⁴ Âyet, isti'âre-i temsiliyye üzerinden şeytanın insan üzerindeki etkisini savaş metaforu ile çarpıcı biçimde ortaya koyar. Böylece muhatapta hem korku hem de uyanıklık duygusu uyandırır.

İsti'âre-i temsiliyye sanatı ile ilgili bir başka örnek ise şudur:

26 Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânuh*, 330.

27 el-İsrâ 17/71.

28 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/174.

29 Suyûtî, *Mu'terekü'l-akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân*, 2/214.

30 el-İsrâ, 17/29.

31 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/162.

32 el-İsrâ, 17/64.

33 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/167.

34 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/169.

فَمَنْ أَوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَأُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

“O günde kimlerin amel defterleri sağından verilirse işte onlar amel defterlerini okuyacaklar ve en küçük bir haksızlığa uğramayacaklar.”³⁵ Yüce Allah, bu âyette amel defterleri sağ tarafından verilecek olan kimselerin hiçbir şekilde haksızlığa uğramayacaklarını bildirmektedir. Bu âyette isti'âre-i temsiliyye sanatına yer verilmiştir. Âyette geçen فتيلاً ifadesi, son derece az bir miktarı temsil etmekte olup, onların sevaplarından iplik parçası kadar bile bir eksilmenin olmayacağı anlamına gelmektedir.³⁶ “Amel defterinin sağdan verilmesi” müminlerin kurtuluşunu ve Allah'ın rahmetine nail olmalarını temsil eden temsili bir anlatımdır. Sağ taraf, Arap kültüründe hayır, uğur ve değer ifade eder. Bu kültürel zemin üzerinden âyette soyut bir hakikat (kurtuluş) somutlaştırılmıştır.

1.1.1.3. İsti'âre-i Mekniyye

Beyân ilmine ait isti'âre-i mekniyye, benzetmenin yalnızca benzeyen unsuru üzerinden kurulduğu, benzetilenin ise doğrudan zikredilmeyip onu hatırlatan bir lâfızla ima edildiği mecaz türüdür.³⁷ İsrâ Sûresi'nde bu nevi istiareye şu ayet örnek olarak verilebilir:

وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَانِي صَغِيرًا

“Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster” diyerek dua et.”³⁸ Yüce Allah bu âyette anne baba kavramına dikkat çekerek, onlara karşı sevgi, hürmet duyulmasını emir kalıbıyla vurgulamaktadır. Âyette istiare mekniyye sanatı vardır. Çünkü burada zillet, kanatlı kuşa benzetilmiş, kuş hafzedilmiş ve isti'âre-i mekniyye yoluyla, kuşa, levazımından biri olan "kanat"la işaret edilmiştir.³⁹ Dervîş de bu meyanda âyeti yorumlayarak kanatları indirmenin aynı zamanda kişiyi kuvvetlendirip güçlendirdiği ifade eder.⁴⁰ Sonuç olarak âyet, isti'âre-i mekniyye üzerinden, anne-babaya karşı sevgi ve tevazuyu, kuşun yavrusuna kanat germesi gibi güçlü ve duygusal bir tasvirle sunar. Böylece hem emir kipleriyle bu tavır kesin olarak vurgulanır hem de muhatapta şefkatli bir sorumluluk duygusu uyandırılır.

1.1.2. Mecâz

Mecâz sözlükte geçip gidilen yer ve zaman anlamına gelir. Terim anlamı ise bir kelimenin kendi gerçek anlamından alınarak başka bir manaya nakledilmesi demektir.⁴¹ Bir sözde kelimenin asıl manasının değil de, mecâz anlamının kastedilmesi için bu iki anlam arasında bir “alâka” bulunması gerekir.⁴² Mecazlar, klasik belâgat literatüründe mecâz-ı akli, mecâz-ı hazfî, mecâz-ı lugavî, mecâz-ı mürekkeb, mecâz-ı mürsel ve mecâz-ı isnâd gibi alt başlıklara ayrılarak tasnif edilmiştir.

1.1.2.1. Mecâz-ı 'Aklî

Mecâz-ı 'aklî bir fiil veya fiil manasına gelen ismi kendi failine isnadına engel olan bir karine bulunmak şartıyla, bir ilgi yüzünden mütekellime göre gerçek fâilinden başkasına isnâd etmektir.⁴³

İsrâ Sûresi'nde mecâz-ı akli sanatına dair şu âyet örnek verilebilir.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحْوُونا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ

“Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz... diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlattıcı kıldık.”⁴⁴ Bu âyette mecâz-ı akli vardır. Şöyle ki "gündüz" görmez. Aksine onda görülür. Bu, bir şeyin zamana isnadı kabilindendir.⁴⁵ Âyette gece ile gündüzün tabii bir vakit

35 el-İsrâ, 17/71.

36 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/174.

37 Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît* (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-İlmiyye, 1993), 1/175.

38 el-İsrâ, 17/24.

39 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/162.

40 Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânüh*, 3/340.

41 Cürçânî, *Esrâri'l-Belâğa*, 267; Fahrüddin Râzî, *Nihâyetü'l-i'câz fi dirâyeti'l-i'câz*. thk., Bekrî Şeyh Emin (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1985., 87; Süleyman Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgati* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 268.

42 Nasrullah Hacımüftüoğlu-Rabia Çelebi, *Teshilü'l-Belâğa* (Erzurum: Güven Matbaası, 1997), 76-77; Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat 8*. Basım (İstanbul: Gökkuşbu, 2010), 109.

43 Cürçânî, *Delâilü'l-İ'câz*, 293-298; Mecdi Vehbe Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-Mustalahati'l-'Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn, 1984), 334.

44 el-İsrâ 17/12.

45 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/156; Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânüh*, 3/330.

değişimi olmadığı, insan hayatının düzenlenmesi ve rızık arayışı için bilinçli bir şekilde düzenlenmiş ilahî bir işaret olduğu güçlü bir üslupla vurgulanır.

1.1.2.2. Mecâzî İsnâd

Mecâzî isnâd, bazen bir fiilin sebebine veya zamanına veya mekânına veya masdarına veya malum etken bir kipi meçhul edilgen bir kipe veya edilgen kipi etken kipe ism-i fâile isnâd etmekle yapılır.⁴⁶ Bir âyette şöyle geçer:

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا⁴⁷

“Kur’an okuduğun zaman seninle, ahirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz.”⁴⁸ Âyette geçen مَسْتُورًا kelimesi ism-i fâil سَاتِرًا anlamındadır.

İsrâ Sûresi’nde mecâzî isnâd sanatına aşağıdaki âyet örnek verilebilir.

{وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأُولُونَ}

“Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır.”⁴⁹ Âyet, tarihi bir hakikati anlatmaktadır. Şöyle ki Hz. Peygamber öncesi birçok topluma Yüce Allah tarafından elçiler gönderilmiş, bazen de onlar birtakım mucizelerle desteklenmişlerdir. Ama şu da bir hakikat ki bütün bu delillere rağmen insanlar inanma konusunda tereddütler yaşamışlardır. Âyette isnâd-i mecâzî sanatı vardır. Çünkü Yüce Allah’ı bir şeyden alıkoymak imkansızdır. Çünkü hiçbir şey Allah’ı, istediği şeyi yapmaktan alıkoymaz. Burada "alıkoymak", bırakmak manasına mecazdır. Âyette, Allah’ın mucizeler göndermemesinin, önceki toplumların bunları yalanlamış olmalarına dayandığı anlatılmaktadır.⁵⁰

1.1.2.3. Mecâz-ı Mürsel

Mecâz-ı mürsel ise alâkası müşâbehetin dışında bir şey olan ve esas manası dışında kullanılan kelimedir. Bu durumda hakiki mananın kastedilmesine mâni olan lafzi bir karîne bulunur.⁵¹ Kur’an’da şöyle buyrulur:

وَيُنزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

“Sizin için gökten rızık (yağmur) indiren O’dur.”⁵² Bu âyette “rızık” zikredilmiş ama yağmur kastedilmiştir. Zira su, bütün rızıkların sebebidir. Bu müsebbebi söyleyip sebebi kastetmektir. İsrâ Sûresi’nde buna şu âyet örnek olarak verilebilir:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا⁵³

“Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını, çünkü sabah namazı şahitlidir.”⁵⁴ Âyette mecâz-ı mürsel vardır. Cüz', küll manasında kullanılmıştır. Âyetteki fecr kelimesiyle ilişkili okumadan sabah namazının kıraati kastedilmiştir. Çünkü kıraat, namazda bir cüzdür. Burada cüz’iye alakası vardır.⁵⁵ Âyette “sabah namazı şahitlidir” ifadesi yer alır. Burada aslında sabah namazının tamamı değil, onun kıraati kastedilmiştir. Yani cüz' (bir parça/ kıraat) kullanılarak küll (bütün / namaz) kastedilmiştir. Bu, mecâz-ı mürselin cüz’ün küll yerine kullanılması çeşididir.

1.2. Meânî İlmi Bağlamında İsrâ Sûresi

Meânî, mukteza-yı hâle uygun olarak söylenen Arapça ifadelerin incelenmesiyle ilgili bir ilim dalıdır. Durumun değişmesiyle aynı şekilde sözün şekli de değişir.⁵⁶ Meânî ilmi cümle kuruluşları, cümlelerin takdim ve tehiri, kasr ve fasl gibi konuları ele alır.

46 Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 160.

47 el-İsrâ 17/45.

48 el-İsrâ 17/45.

49 el-İsrâ 17/59.

50 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/168.

51 Tehânevî, *Keşşâfu Istilahati'l-Funûn*, 1/295.

52 el-Mü'min, 59/13.

53 el-İsrâ 17/78.

54 el-İsrâ 17/78.

55 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/174.

56 Kadri Mayû, *el-Mu'în fi'l-Belâğa*, thk. Emil Bedi Ya'kûb (Beyrut: y.y. 2000), 155.

1.2.1. Haber Cümleleri

Dilimizden çıkan bütün sözler ya haber vasfını ya da inşâ (dilek) vasfını taşırlar. Haber, bir söz söyleyen kişiye o bu sözünde doğrudur, ya da yanlıştır şeklinde değerlendirme yapabildiğimiz sözlerdir. Haber cümlesi fiil ve isim cümlesi olmak üzere iki bölüme ayrılır. Haber cümlesi ibtidâi haber, talebî haber ve inkârî haber olmak üzere üç kısma ayrılır.

Haber cümleleri isim ve fiil cümleleri olmak üzere iki bölümde incelenir. Fiil cümlesi fiil, fâil ve nâib-i fâilden oluşur. Bir fiilin belirli bir zaman içinde tahakkuk ettiğini anlatırlar.⁵⁷ Örneğin أَشْرَقَتِ الشَّمْسُ cümlesinde güneşin belli bir zaman zarfında doğduğunu anlatır. İsim cümlesi ise mübtedâ ve haberden oluşur ve süreklilik ifade eder.⁵⁸ Örneğin أَحْمَدُ ذَكِيٌّ cümlesi isim cümlesi olup mübtedâ ve haberden oluşmaktadır.

1.2.2. İnşâ Cümleleri

İnşâ ise herhangi bir söz irâd eden kişi için o bu sözünde doğrudur veya yanlıştır şeklinde bir değerlendirme imkânımızın olmadığı cümlelerdir.⁵⁹

İnşâ lügatte icâd etmek, yoktan var etmek demektir. İstilah anlamı ise doğru veya yalan ihtimali olmayan söze denir.⁶⁰ İnşâ talebî inşâ ve gayr-i talebî inşâ olmak üzere iki kısma ayrılır. Talebî inşâ, istek anında bulunmayan bir şeyin yapılmasını gerektiren inşâ olarak tanımlanır. Emir, nehiy, soru, temenni bu kabilden inşâdır. Talebî olmayan inşâ ise herhangi bir isteğe delâlet etmeyen inşâdır. Taaccüp, övme, yerme vasfını taşıyan cümlelerde olduğu gibi.⁶¹ İnşâ cümleleri emir, nehiy, istifhâm, temenni, nidâ gibi bölümlere ayrılırlar.⁶²

1.2.2.1. Emir

Emir, isti'lâ yoluyla bir işin yapılmasını istemektir. Ancak emir yapılı lafızlar bazen bu konumdan çıkarak, örneğin dua, tehdit, ta'ciz, taaccüp, tahyîr gibi anlamlar ifade edebilir.⁶³

Kur'an-ı Kerim'de bir âyette şöyle buyrulur:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Namazı hakkıyla kılın, zekâtı verin ve resule itaat edin ki esirgenesiniz."⁶⁴

Meâni ilminde ta'ciz gücünün yetmeyeceği bir işi yapma konusunda ısrarcı olan bir kişiye o işi yapmaktan aciz olduğunu göstermek demektir.⁶⁵ İhâne ise küçük görme, hafife alma, önemsememe anlamına gelir. İsrâ Sûresi'nde şöyle buyrulur:

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حديدًا

"De ki: "İster taş olun ister demir"⁶⁶ Bu âyette öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr edenlerin bu tutumlarını reddederek demir gibi sert, taş gibi katı olsalar bile mutlaka hesaba çekileceklerini Hz. Peygamberin söylemesi istenmektedir. Kur'ân onların bu ifadelerine meydan okuyarak canlılık emareleri görülmeyen taş, demir gibi madde olsalar dahi diriltileceklerini hatırlatarak cevap verir. Âyette ta'ciz ve ihâne anlamı güçlü bir şekilde görülmektedir.⁶⁷

1.2.2.2. İstifhâm

İnşâ cümlelerinden olan istifhâm فهم fiilinin istif'âl babına dönüşmüş şekli olup, genel olarak bir konuda bilgi almayı ifâde eder.⁶⁸ Hemze ه ile ه başlıca soru harfleridir. Hemze ile çoğunlukla tasavvur

57 Merâğî, 'Ulûmu'l-belâğâ, 66.

58 Hâşimî, el-Cevâhir'ul-belâğâ, 66-67.

59 Sekkâki, Miftâhü'l-'Ulûm, 302-307; Bilgegil, M. Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belâgat (Ankara: y.y., 1980), 46-53; Bedevî Tabane, Mu'cemü'l-Belâğati'l-arabiyye, 4. Basım. (Beyrut: Dâru'l-Hazm, 1997), 677-678.

60 İbnü Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 1/170-171; Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugatı (İstanbul: Erderun, 1973), 64-66.

61 Talip Muhammed b. İsmâil Zevbe'i, el-Belâğatü'l-'arabiyye, 'İlmü'l-Meâni (Bingazi, y.y.,1997), 76-77.

62 Sekkâki, Miftâhü'l-'Ulûm, 303;

63 Kazvîni, el-İzâh, 1/241.

64 en-Nûr 24/56.

65 Kazvîni, el-İzâh, 116.

66 el-İsrâ 17/50.

67 Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, 2/168.

68 Sekkâki, Miftâhü'l-'Ulûm, 308; Mehmet Rifat, Mecâmi'ul- edeb, ilmi meânî, 171-172.

sorusu sorulur. Hel ile ise sadece tasdik sorusu sorulur. Bu harflerin dışında مَنْ، مَا، أَيُّ، مَتِي، أَيَّان، كَمْ gibi soru edatları da vardır.

İsrâ Sûresi'nde bir âyette şöyle buyrulur:

أَفَأَصْفِيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاتًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا

“Rabbiniz erkek çocukları size verdi de kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi? Gerçekten siz çok ağır bir söz söylüyorsunuz!”⁶⁹ Bu âyet Allah hakkında temelsiz, yanlış bir iddiaya karşı verilen bir cevap vasfı taşır. Ayetin başındaki أَفَأَصْفِيكُمْ kelimesindeki soru harfi anlam bakımından ayete tevbih anlamı katar.⁷⁰ Tevbih kınama, yerme, azarlama anlamlarına gelir.

Bu âyet, Allah'a isnat edilen yanlış ve temelsiz bir iddiaya karşı güçlü bir reddiye niteliği taşımaktadır. Müşriklerin, erkek çocukları kendilerine layık görüp, melekleri Allah'ın kızları olarak nitelendirmeleri hem aklen hem de dinen kabul edilemeyecek bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Âyetin başında yer alan أَفَأَصْفَاكُمْ ifadesindeki soru edatı (hemze-i istifhâm), lafzen soru formunda görünmekle birlikte, anlam itibarıyla tevbih (kınama, azarlama) ve inkâr ifade eder. Bu kullanım, Arap dilinde sıkça başvurulan belâğî sanatlar arasında yer almakta olup, muhatabın mantık dışı bir iddiasını reddetmek amacıyla istihzâi (alaycı) bir ton taşır.

Tevbih, burada sadece bir dilsel tepki değil; aynı zamanda muhatabın aklî ve ahlâkî çelişmesine dikkat çeken bir yöntemdir. Zira müşrikler, kız çocuklarını hor görürken Allah'a bu sıfatı nispet etmektedirler. Bu çelişki, Allah'ın zatî kemâline ve her türlü eksiklikten münezzehe oluşuna aykırı düşmektedir. Âyetin sonundaki “Gerçekten siz çok ağır bir söz söylüyorsunuz!” ifadesi de bu iddianın vahametini ortaya koymakta hem anlam hem üslup açısından derin bir uyarı içermektedir.

Bu yönüyle ayet hem kelâmî hem de belâğî açıdan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bir yandan yanlış inancı aklî ve ahlâkî bakımdan çürütmekte, diğer yandan tevbih sanatının etkileyici üslûbuyla muhatabı sarsmakta ve hakikate yönelmeyi hedeflemektedir.

1.2.2.2.1. İstifhâm-ı İnkârî

Bir başka âyette de istifhâm-ı inkârî anlamı vardır. İstifhâm-ı inkârî, bir şeyin kabul edilmemesi anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

“Peygamberleri, “Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında bir şüphe mi var? dediler.”⁷¹ Bu âyetteki soru harfi böyle bir iddianın kabul edilemez olduğunu tescil etmektedir. Âyetteki soru harfi, istifhâm yoluyla Allah'ın yaratıcı sıfatı hakkında şüphe iddiasının kabul edilemez olduğunu kuvvetli bir biçimde vurgular. Soru, sadece anlam sorusu değil, aynı zamanda ret ve tescil işlevi gören güçlü bir belâgat aracıdır.

وَقَالُوا ءِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَأَنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا⁷²

“Dediler ki: “Biz bir kemik yığını haline gelmiş, ufalanmışken yepyeni bir yaratmayla dirilecek miyiz, öyle mi?”⁷³ Âyette öldükten sonra dirilmenin mümkün olmayacağına dair inkârî bir ifade ile karşı çıkıldığı anlaşılmaktadır. İşte bu cümle yapısı istifhâm-ı inkârî kapsamındadır. Bu âyet, ölüm sonrası dirilişe yönelik inkârî somut ve etkili bir şekilde ortaya koyar. İnsanların kendi algılarıyla sınırlı düşüncelerini tasvir ederek, karşıt iddianın mantıksızlığını güçlü bir biçimde belâgat yoluyla sunar. Âyette aynı zamanda اِنَّ ve lâm harfi ile de cümlenin tekid edildiği görülmektedir.⁷⁴ İsrâ Sûresi'nde bir başka âyette de şöyle buyrulur:

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا

“Kendilerine kurtuluş rehberi (vahiy) geldiğinde insanların inanmalarını, ancak “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” şeklindeki itirazları engellemiştir.”⁷⁵ Bu âyette istifhâm inkârî sanatı bulunmaktadır.

69 el-İsrâ 17/40.

70 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 2/162.

71 İbrâhîm 14/10.

72 el-İsrâ 17/49.

73 el-İsrâ 17/49.

74 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 2/168.

75 el-İsrâ 17/94.

İnkârcıların Yüce Allah'ın gönderdiği elçileri O'nun seçtiği beşerden olması onlar için şaşkınlık verici ve reddi gerektiren bir durum ve kabul edilemezdir. Âyetteki Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" sorusu, aslında doğrudan bir bilgi istemez; inkârı ortaya koymak ve reddetmek için kullanılır.

1.2.4. İcâz

İcâz (sözü kısaltma) ise bu kelime bir işi çabuk yapmak, sözü kısa söylemek, özetlemek gibi anlamlar taşıyan *أَوْجَزَ* fiilinin mastar şeklidir.⁷⁶ Meâni ilmindeki anlamı ise maksadı açık ve net bir şekilde ifade etmek suretiyle, az kelimelerle çok mânaları anlatmaya, herhangi bir mefhumu, kendinden az lafızlarla ifade etmeye icâz denilir.⁷⁷ İcâz iki kısma ayrılır: İcâz-ı Kısâr: Bu icâz hazif yapılmadan, geniş ve engin manaları kapsayan az sayıda kelime kullanmak şeklinde yapılır. İcâz bi'l-hazf ise düşürme yoluyla yapılan icâzdır. Bu tür icâzda hazfedilen şeye delâlet eden bir ipucunun bulunması şartıyla ibarede bulunan kelimelerden bir veya birkaç kelimeyi ya da bir cümle ya da birkaç cümleyi hazfetmek suretiyle yapılır.⁷⁸ Kur'ân-ı Kerîm'den şu ayeti örnek olarak verebiliriz.

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا

"Rabbin (emri) gelip melekler de saf saf dizildiğinde"⁷⁹ Bu âyette *أمر* kelimesi hazfedilmiş görünüyor. Çünkü Yüce Allah için bir mekân tahdidi olamayacağından dolayı ve O her an hazır durumda olduğu için 'O'na gelme fiilini izafe etmek doğru değildir. İsrâ Sûresi'ndeki icâz örnekleri şöyledir:

إفْرَأْ كِتَابِكَ كَلِمًا بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

"Oku şimdi kitabımı! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter!"⁸⁰ Bu âyette Yüce Allah ahiret günü hesap gününde her bir şahsın dünyada yaptığı davranışlarının kaydedildiği kitabın kendisine verileceğinden ve onu okuyacağından söz etmektedir. Âyette "kitabımı oku" cümlesi bulunmaktadır. Burada kıyamet günü ibaresinin hazfedildiği dolayısıyla hazif yoluyla icâzın tahakkuk ettiği anlaşılmaktadır.⁸¹

İsrâ Sûresi'nde icâz bi'l-hazf sanatına bir başka örnek de şudur:

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا

"De ki: "Allah'ı bırakıp da tanrı olduğunuzu ileri sürdüklerinize yalvarın! Ama onlar sizin sıkıntınızı ne kaldıracabilir ne de ferahlığa çevirebilirler."⁸² Âyette hitap Hz. Peygambere müteveccihdir. Burada Allah'tan başka tanrılar edinenler kınanmakta, o tanrıların kendilerine tabi olanlara hiçbir şekilde ne bir fayda sağlayabilecekleri ne de herhangi bir sıkıntıyı ortadan kaldıracabilecekleri anlatılarak, insanların tevhit inancına göre yaşamaları önerilmektedir. Bu âyette *تَحْوِيلًا* /çevirme kelimesinden sonra *الضُّرُّ* / kelimesinin gelmesi anlamı tamamlayıcı bir unsur olacaktı. Fakat burada zarar sözcüğü icâza binaen hazfedilmiş ve icâz bi'l-hazf sanatı ortaya çıkmıştır.

Bir başka âyette şöyle buyrulur:

إِذْ لَدُنَّاكَ ضَعِفَتِ الْحَيَاةُ وَضَعِفَتِ الْمَمَاتُ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا

"Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!"⁸³ Yüce Allah bu âyette eğer onlara meyletseydin, dünya ve ahiret azabını sana kat kat tattırırdık. Çünkü büyük kimsenin günah işlemesi, azabın kat kat olmasını gerektiren büyük bir suçtur. Âyetten maksat, Allah'ın Resulünü hak üzerinde sabit kılması ve onu fitneden koruması hususundaki ihsanını açıklamaktadır.⁸⁴ Dervîş bu âyette "azap" sözcüğünün hazfedildiğini, sebebinin de Hz. Peygamber olduğunu, ona hürmeten bu kelimenin zikredilmemiş olacağını ifade eder.⁸⁵

76 el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 1/54; Mecduddîn Muhammed b. Yakûb Firuzâbâdî, *Kâmûsü'l-Muhîd* (Beirut: Mektebetü Tahkiki't-Türâs fi Müesseseti er-Risâle, 1407/1987), 679.

77 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebü'l-Kâtib*, 2. Basım (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 19.

78 Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-Sâir* (Beirut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1995). 2/68-70; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 357.

79 el-Fecr 89/22.

80 el-İsrâ 17/14.

81 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 2/156.

82 el-İsrâ 17/56.

83 el-İsrâ 17/75.

84 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 2/171.

85 Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânüh*, 5/394.

1.3. Bedî' İlmi Bağlamında İsrâ Sûresi

Bedî' (بدیع) kelimesi, bâbı mazi fiil olan 'beda'a' (بَدَعَ) fiilinden türetilmiş olup, fa'îl kalıbında gelerek mübâlağa anlamı taşımakta olup örneksiz ve benzersiz yaratan ve icat eden manasına gelir.⁸⁶ Bakara sûresinde bu kelime بِدِيعِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ "O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır." şeklinde zikredilir. Belâgat ilmindeki karşılığı ise müktezâ-yı hâle uygun sözlerin lafız bakımından kusursuz, anlam yönünden de bir ahenge sahip olmasının usûl ve kaidelerini inceleyen bir ilimdir.⁸⁷ Lafız ve mana bakımından olmak üzere iki bölüme ayrılır.

1.3.1. Muhassınât-ı Lafziyye (Lafızla İlgili Süsleme Sanatları)

Muhassınât-ı lafziyye, belâgat ilminin bedî' alanında yer alan ve sözün lafzî (ses ve şekil) yönünü güzelleştirmeye yönelik sanatlardır.⁸⁸ Bu tür sanatlar, anlamdan çok ses ve yapı itibarıyla estetik etki oluşturmayı hedefler. Seci' (uyak), cinas (sesteşlik), tekrar (iâde), müzarea (yakın ses benzerliği), tesvîye ve teşâbüh-i atrâf gibi teknikler, sözün ahenkli ve akılda kalıcı olmasını sağlar. Kur'ân-ı Kerîm'de bu tür süsleme unsurları hem lafzî mucizeye katkı sunmakta hem de hitabın etkileyiciliğini artırmaktadır. Bu sanatlar aracılığıyla ayetlerin tilavetinde kulağa hoş gelen bir ritim yakalanmakta ve dinleyicide hem estetik hem de duygusal bir tesir meydana getirilmektedir.

1.3.1.1. Cinâs

Mânaları farklı, yazılış ve söylenişleri aynı veya benzer olan iki veya daha fazla kelimenin nazım veya nesirde bir arada bulunmasına cinâs denilir.⁸⁹ Bu جنس kelimesinden türemiştir. Tam cinâs ve Gayr-ı tam cinâs olmak üzere iki kısma ayrılır.

İsrâ Sûresi'nde cinâs-ı iştikâk ve cinâs-ı nakıs sanatlarına dair örnekler yer aldığı için biz sadece bu sanatlara dair bilgi vermeye çalışacağız.

1.3.1.2. Cinâs-ı İştikâk

Cinâs-ı iştikâk kök harfleri bakımından iki lafzın aynı olması demektir.⁹⁰ İsrâ Sûresi'nde şöyle buyrulur:

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا

"Kur'an okuduğun zaman seninle, ahirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz."⁹¹ Âyetteki قَرَأْتَ الْقُرْآنَ kelimeleri aynı kökten türemiştir. Bu sebeple cinâs-ı iştikâk olmuştur.⁹² Çünkü aynı kökten türeyen kelimelerin bir arada kullanılması, âyetin anlamını pekiştirirken estetik bir uyum ve ritim oluşturur. Anlam açısından, okuma fiili ile okunacak metnin adı arasındaki bu bağ, "Kur'an'ı okuma" eylemini daha derin ve etkili bir ruhani deneyim hâline getirir. Aynı zamanda, âyette bildirilen "ahirete inanmayanlarla arasında gizli bir perde" olgusu, kökensel ve ses uyumlu bu bağlantı sayesinde okuyucuda daha çarpıcı ve kavramsal bir etki yaratır. Böylece cinâs-ı iştikâk, âyetin hem anlamını güçlendiren hem de estetik değerini artıran bir unsur olarak işlev görür.

1.3.1.3. Cinâs-ı Nâkis

Cinâs nâkis ise cinâsı meydana getiren kelimeler arasında harflerin sayısında eksiklik veya fazlalık söz konusu olması durumunda cinâs-ı nâkis olarak adlandırılır.⁹³ İsrâ Sûresi'nde şu âyet sonlarındaki kelimeler örnek olarak verilebilir.

يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz"⁹⁴

86 İbnü Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyıs fi'l-Luğa*, 117.

87 İbnü Raşîk, *el-'Umde*, 1/453-454; er-Râzî, *Nihâyetü'l-İcâz*, 114.

88 İbnü Raşîk, *el-'Umde*, 1/453-454

89 Ali b. Muhammed Abdülkâhir Cürçânî, *Esrârü'l-belâğa*, thk. Mahmud Muhammed Şakir. 1. Basım (Kâhire: Matbaatü'l-Medenî, 1991), 7.

90 Kazvîni, *el-İzâh*, 399.

91 el-İsrâ 17/45.

92 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 2/162.

93 Ahmet Akdağ, "Belâgat Kitaplarında Cinâs-ı Nâkis Çeşitlerinin İsimlendirilmesi Konusundaki Tutarsızlıklar", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (31 Aralık 2023), 3.

94 el-İsrâ 17/47.

“Ben de öyle düşünüyorum ki hakikaten senin için bitik!”⁹⁵ Sâbûnî İsrâ Sûresi'nin 47. ve 102. Ayet sonlarındaki kelimelerin benzerlikleri sebebiyle cinâs-ı nâkıs ilişkisi kurmaktadır. Oysaki bu ayetler birbirinin devamı niteliğinde değildirler. Sâbûnî'nin, tefsirinde özellikle cinâs sanatı ve türleri konusunda ayetler arasında çoğu defa böyle bir irtibat kurduğu görülmektedir.⁹⁶

1.3.1.2. Beraat-i İstihlâl

Berâat برع kökünden türeyen mastar bir kelimedir. Bu fiil sözlükte güzellikte noksansız olmak, üstün olmak, üstün gelmek gibi anlamlara gelir.⁹⁷ İstihlâl, 'halle' (هَلَّ) fiilinden türetilmiş olup, istif'âl kalıbında gelen bir mastardır. Bu kelime; çocuğun doğduğunda ağlaması, bir işin başlaması, hilalin (yeni ayın) görünmesi ve yağmurun ilk kez yağması gibi anlamları ifade eder.⁹⁸ Bedî' terimi olarak berâat-i istihlâl, nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatıdır. Bu sanata berâat-i matla', husn-i ibtidâ, husn-i matla', husni iftitâh, ilmâ' gibi isimler de verilmiştir.⁹⁹ İsrâ Sûresi'nin ilk âyeti buna delildir.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ

“Bir gece, ... kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehdir.”¹⁰⁰ Sûre Yüce Allah'ın kudretine işaret eden bir lafızla başlamaktadır. “Subhâne kelimesiyle Allah bütün noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰¹ Bu ve buna benzer durumlar bedî' ilminde beraat-i istihlâl olarak adlandırılır. Böylece konuya uygun, güçlü ve dikkat çekici bir başlangıç yapılmıştır.

1.3.1.3. Seci'

Seci' sözlükte güvercin ve kumru gibi kuşların nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmeleri anlamına gelir.¹⁰² Bedî' ilminde seci' nesirde iki fasılının son harflerinin birbirinin aynı olmasıdır. Seci' murassa', Seci'mutarraf, Seci' mütevâzî ve seci' mütevâzîn olmak üzere dört kısma ayrılır.¹⁰³

İsrâ Sûresi'nde seci' sanatı ile ilgili şu âyetler örnek verilebilir.

“Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça; yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça”¹⁰⁴

“Biz onu (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ve o da hak ile indi. Seni de ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.”¹⁰⁵ Sâbûnî İsrâ Sûresi'nin 91. ve 105. âyetleri arasında ayet sonlarındaki harf benzerlikleri sebebiyle ayetler art arda gelmemesine rağmen seci sanatı¹⁰⁶ ile irtibatlandırmaktadır. Tefsirinde lafızla ilgili süsleme sanatlarına dair verdiği örneklerde buna benzer uygulamaların olduğu görülmektedir.

1.3.2. Muhassinât-ı Ma'neviyye (Anlamla İlgili Süsleme Sanatları)

Muhassinât-ı ma'neviyye, bedî' ilminin anlam yönünü güzelleştirmeye yönelik süsleme sanatlarını ifade eder.¹⁰⁷ Bu tür sanatlar, sözün içeriğinde derinlik, incelik ve etki gücü kazandırmak amacıyla kullanılır. Mukabele (karşıtlık), mutâbaka (uygunluk), leff ü neşr (önce söyleyip sonra açma), müşâkele (şekil benzerliği), icmâl ve tafsîl (özetleyip açıklama) gibi sanatlar, anlamın daha dikkat çekici ve çarpıcı hâle gelmesini sağlar. Kur'an-ı Kerim'de bu sanatlar, hem mesajların güçlü biçimde sunulmasında hem de

95 el-İsrâ 17/102.

96 Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, 2/180.

97 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 8/8.

98 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 11/702.

99 Kazvîni, el-izâh, 2/591; et-Teftezânî, el-Mutavoel, 476-478; Mevlevî, Edebiyat Lügati, 55.

100 el-İsrâ, 17/1.

101 Dervîş, İrâbü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânuh, 5/223.

102 Mevlevî, Edebiyat Lügati, 131; Ahmed Matlûb, Mu'cemü'l-Mustalahati'l-Belâğiyye, 311.

103 Kazvîni, el-izâh, 2/547; Abdülazîz 'Âtik, 'İlmü'l-Bedî', 219; Bekrî Şeyh Emin, el-Belâğatü'l-'Arabiyye fi Sevbihâ'l-Cedîd, 'ilmü'l-Beyân (Beyrut: y.y.2004), 127.

104 el-İsrâ 17/91.

105 el-İsrâ 17/105.

106 Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, 2/180.

107 Sekkâkî, Miiftâhu'l-'ulûm, 427.

muhabatın zihninde anlamın yerleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Muhassınât-ı ma'neviyye, lafzî güzelliklerin ötesinde, mânânın estetik boyutunu ortaya koyar.

1.3.2.1. Tıbâk

Tıbâk طَبَق fiilinden türemiş olup, sözlükte bir şeyi diğerine uygun haline getirmek, iki şeyi birbirine eşit hale getirmek veya onları aynı hizaya getirerek yapıştırmak, dört ayaklı hayvanların yürürken arka ayaklarının ön ayaklarının izine basması anlamlarına gelir.¹⁰⁸ Bir bedî' terimi olarak tıbâk, iki zıt manayı bir arada zikretmeye denir.¹⁰⁹ İsrâ Sûresi'ndeki Tıbâk sanatına dair âyetler şunlardır.

مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا “Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapmış olur”¹¹⁰ Bu âyette geçen اهْتَدَىٰ fiili ile ضَلَّ fiili arasında zıt anlam taşımaları münasebetiyle tıbak sanatı vardır.¹¹¹

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ “Rabbın rızkı dilediğine bol bol verir de kısar da”¹¹² Âyette yer alan yabsutu يَبْسُطُ ve يَقْدِرُ fiilleri, anlam yönünden birbirine zıt olan genişletmek ve daraltmak' fiilleridir. Bu zıtlık dolayısıyla âyette belâgatın önemli sanatlarından biri olan 'tıbâk' (zıtlık sanatı) yer almaktadır.¹¹³

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يُرْحَمَكُم أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبِكُمْ “Sizi en iyi bilen rabbinizdir. Dilerse size merhamet eder, dilerse sizi cezalandırır.”¹¹⁴ Bu âyette yer alan يُرْحَمَكُم ve يُعَذِّبِكُمْ fiilleri arasında anlam yönünden bir zıtlık bulunmaktadır. İlki 'merhamet etmek', ikincisi ise 'azap vermek' anlamına geldiğinden, bu ifadeler arasında belâgat sanatlarından 'tıbâk' (zıtlık sanatı) kullanılmıştır.¹¹⁵

إِذَا لَادَفْتَاكَ ضِعْفَتِ الْخَيْوَةَ وَضِعْفَتِ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْهَا نَصِيرًا “Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırız; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!”¹¹⁶ Bu âyette geçen الْخَيْوَةَ ve الْمَمَاتِ kelimeleri, anlam bakımından birbirinin zıddı olan 'hayat' ve 'ölüm' kavramlarını ifade etmektedir. Bu zıtlık dolayısıyla âyette, belâgatın önemli lafzî sanatlarından biri olan 'tıbâk' sanatı¹¹⁷ kullanılmıştır. Âyette hayat ve ölümün yan yana kullanılması, Allah'ın kudretini ve insanın acizliğini güçlü bir biçimde ortaya koyar. Sadece hayatın veya ölümün sıkıntısı anlatılsa etkisi sınırlı olurdu; zıt kavramların bir arada sunulması, tehlikenin ve sonuçların ciddiyetini artırır.

1.3.2.2. Mukâbele

Mukâbele قَابِل fiilinin mastar şekli olup, bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak ve yüz yüze getirmek anlamlarına gelir.¹¹⁸ Bedî' ilminde ise önce iki veya daha fazla manayı bir araya getirmek, sonra sırasıyla bunların karşılıklarını zikretmektir.¹¹⁹ İsrâ Sûresi'nde mukâbele sanatına dair örnekler şunlardır:

وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا

“O'nun rahmetini umar, azabından korkarlar.”¹²⁰ Bu âyette Yüce Allah, erdemli müminlerin O'nun rahmetini umduklarını ve azabından sakındıklarını bildirmektedir. Âyette geçen 'rahmet umma' ve 'azaptan korkma' ifadeleri, anlam yönünden birbirini tamamlayan ve karşıtlık içeren kavramlar olup, bu yönüyle âyette karşıtlık üzerine kurulu dengeli bir anlatım bulunmaktadır.¹²¹

ادْخُلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ

108 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/209-211.

109 İbnü Raşîk, *el-'Umde*, 1/576.

110 el-İsrâ 17/15.

111 Sâbûnî, *Safoetü't-Tefâsîr*, 2/162.

112 el-İsrâ 17/30.

113 Sâbûnî, *Safoetü't-Tefâsîr*, 2/156.

114 el-İsrâ 17/54.

115 Sâbûnî, *Safoetü't-Tefâsîr*, 2/168.

116 el-İsrâ 17/75.

117 Sâbûnî, *Safoetü't-Tefâsîr*, 2/174.

118 Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1350-1351.

119 Sekkakî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, 424; Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş. 2. Basım (Beyrut: Müessesetü't-Risâle, 1993), 845.

120 el-İsrâ 17/57.

121 Sâbûnî, *Safoetü't-Tefâsîr*, 2/168.

“Girilecek yere doğrulukla girmemi, çıkılacak yerden de doğrulukla çıkmamı sağla!”¹²² Âyette geçen “doğrulukla girdir”ve “doğrulukla çıkar” ifadeleri arasında anlam bakımından bir karşılıklılık söz konusudur.¹²³ Fiiller arasındaki bu karşılıklı yapı, belâgat ilminde ‘mukâbele’ sanatı olarak adlandırılan söz sanatının bir örneğini teşkil etmektedir. Âyet, dua formunda ikili bir karşıtlık üzerinden (giriş-çıkış) tam bir denge kurar. Hem lafızda hem manada simetri vardır. Bu yapı, Hz. Peygamber’in (sav) bütün işlerinde doğruluk ve istikamet üzere olması için yapılan duayı edebî bir üslupla yansıtır.

1.3.2.3. Leff ve’n-Neşru’l-Müretteb

Sözlükte “toplama, dürme, bükme” anlamına gelen leff ile “dağıtma, yayma” manasındaki neşr kelimelerinden oluşan leff ve’n-neşru’l-müretteb, bedî’ ilminde cümle öğelerinin kuruluş ve dizilişiyle ilgili, anlama güzellik katan söz sanatlarından biridir. Bu sanatta önce iki veya daha fazla unsur ayrı ayrı yahut icmâlen zikredilir (leff), ardından bunların her biriyle ilgili öğeler getirilir (neşr). İlk bölümde yer alan öğelerin ikinci bölümdeki unsurlardan hangisine ait olduğu açıkça belirtilmez, bunları tayin etme işi okuyucuya bırakılır.¹²⁴

İsrâ Sûresi’nde bu sanata dair örnekler

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

“Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!”¹²⁵ Âyette leffü neşr müretteb sanatı vardır. Şöyle ki مَلُومًا Lafzı cimriliğe, مَحْسُورًا lafzı ise israfa aittir. Yani cimrilik edersen insanlar seni kınar, israf edersen malsız kalırsın.¹²⁶ Bir başka ifade ile âyette zikredilen “eli sıkı olmamak” ve “ölçüsüzce eli açık olmamak” ifadeleriyle ardından gelen مَلُومًا (kınanmış) ve مَحْسُورًا (pişman/hayıflanmış) kelimeleri arasında tertipli bir bağ vardır. Yani birinci fiile birinci sonuç, ikinci fiile ikinci sonuç düzenli biçimde karşılık gelir. Bu, sanatın en bariz göstergesidir.

كُلًّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ

Muhyiddin Dervîş’e göre bu âyette leff ve’n-neşru’l-müretteb sanatı vardır. Âyetteki birinci هَؤُلَاءِ’den dünya hayatını talep eden grup, ikinci هَؤُلَاءِ ise ahireti talep eden grup kastedilmiştir.¹²⁷

1.3.2.4. İltifât

Kelime olarak iltifât bir insanın yüzünü etrafa çevirmesi demektir. İltifat zamirler arasında geçişler yapılarak sözü zahiri duruma uygun söylenmemesidir. Lügat anlamı dönmek, yönelmektir. Terim anlamı ise bir beyitte veya bir sözde beklenmedik şekilde şahıs, zaman ve üslûp bakımından değişiklikler yapmaktır. Bir başka ifadeyle hitabın yönünün bir varlıktan başka bir varlığa dönmesidir.¹²⁸ İltifatta bazen mütekellimden muhataba, mütekellimden gaybe, muhataptan gâibe, gaipten muhataba, bazen de gâipten mütekellime geçilir.¹²⁹

İsrâ Sûresi’ndeki iltifât sanatına dair âyetler şunlardır.

(سُبْحَانَ الَّذِي أَرْسَلَ بَعْثُهُ) âyetinde gâib lafzından اَلَّذِي بَارَكْنَا cem-i mütekellim lafzına dönüş olmuştur.¹³⁰ Buna göre âyette iltifât sanatı vardır.

Sonuç

Bu çalışmada İsrâ Sûresi, belâgat ilminin alt disiplinleri olan beyân, meânî ve bedî’ açısından ele alınmıştır. Sûrede ele alınan emir ve yasaklar, sadece tarihsel bir bağlamda kalmayıp, bugün de bireylerin ve toplumların ahlâkî ve hukukî düzenlerinin inşasında belirleyici rol oynayabilecek bir hüviyete sahiptir. Özellikle aile içi ilişkiler, ekonomik denge, hak ve adaletin gözetilmesi, kişisel sorumluluk bilinci ve toplumsal dayanışma gibi konulara yapılan vurgular, İsrâ Sûresi’nin evrensel mesaj taşıyan yönünü ortaya

122 el-İsrâ 17/80.

123 Sâbûnî, Safvetü’t-Tefâsîr, 2/174.

124 İsmail Durmuş- M.A. Yekta Saraç, “Leff-ü Neşr”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 12 Şubat 2025).

125 el-İsrâ 17/29.

126 Sâbûnî, Safvetü’t-Tefâsîr, 2/162.

127 Dervîş, İ’râbü’l-Kur’anil Kerim ve Beyânüh, 5/337.

128 Kazvîni, İzâh, 7

129 Bulut, Belâgat Terimleri Sözlüğü, 177-178; Mehmet Dağ, Kur’ân’da Üslûb Diyalektiği İltifât, 1. Basım (Erzurum: Salkımsöğüt, 2008), 159.

130 Dervîş, İ’râbü’l-Kur’âni’l Kerim ve Beyânüh, 5/325.

koymaktadır. Ayrıca müşriklerin Kur'ân'a karşı duyarsız ve küçümseyici tavırları ile müminlerin Kur'ân karşısındaki huşû ve teslimiyet içindeki yaklaşımlarının zıtlığı da metin içinde belâgat yoluyla çarpıcı bir biçimde ortaya konmuştur. Bu farklı bakış açıları, okuyucunun Kur'ân'a yaklaşımını sorgulamasına ve yeniden konumlandırmasına vesile olmaktadır.

Çalışmada klasik belâgat kaynaklarının yanı sıra, çağdaş tefsir ve dilbilimsel analizlerden de faydalanılmış, özellikle İsrâ Sûresi özelinde yapılmış akademik tez ve araştırmalara da atıf yapılmıştır. Bu durum, sûrenin hem klasik hem de modern yöntemlerle çok yönlü analizlere açık olduğunu göstermektedir.

Belâgat ilminin çağdaş eğitim müfredatına daha etkin şekilde dâhil edilmesi, Kur'ân metinlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. İsrâ Sûresi gibi zengin içerikli sûreler üzerinden yapılacak uygulamalı analizler, öğrencilerin hem dilsel hem de düşünsel becerilerini geliştirecektir. İsrâ Sûresi özelinde yapılacak disiplinler arası çalışmalar, özellikle tefsir, dilbilim, psikoloji ve sosyoloji alanlarında Kur'ân'ın birey ve toplum üzerindeki etkilerini daha somut biçimde ortaya koyabilir. İsrâ Sûresi'nde yer alan ahlâkî ilkelerin modern toplumsal sorunlara çözüm önerileri olarak yeniden yorumlanması hem İslâm düşüncesinin dinamizmini gösterecek hem de Kur'ân'ın evrensel mesajının çağdaş yansımalarını ortaya koyacaktır.

İsrâ Sûresi'nde yer alan edebî sanatlar, sadece estetik bir söylem biçimi olarak değil, aynı zamanda anlamın daha derinlikli ve etkili bir şekilde idrak edilmesini sağlayan temel araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İstiare ve diğer söz sanatları, sûredeki mesajların zihinde canlandırılmasını kolaylaştırmakta ve okuyucunun ayetle kurduğu duygusal ve düşünsel bağı güçlendirmektedir. Bu bağlamda, belâgat ilminin alt disiplinleriyle yapılan analizler, Kur'ân'daki hitabın yalnızca bilgi aktarmakla kalmadığını; aynı zamanda muhatabın ruhuna, psikolojisine ve sosyal hayatına nüfuz eden çok katmanlı bir iletişim biçimi sunduğunu göstermektedir. Söz konusu sanatlar, özellikle soyut kavramların somutlaştırılması, ahlâkî uyarıların zihinsel olarak daha kalıcı hale gelmesi ve tarihî kıssaların evrensel mesajlarının günümüze taşınması açısından önemli bir işlev üstlenmektedir. Nitekim İsrâ Sûresi'nde hem geçmiş ümmetlerin kıssaları hem de bireysel sorumluluk ve toplumsal ahlâk ilkeleri, çoğu zaman teşbih ve mecaz gibi sanatlar aracılığıyla etkileyici bir biçimde aktarılmaktadır. Bu yönüyle edebî sanatlar, ayetlerin anlaşılmasında sadece yardımcı değil; aynı zamanda merkezî bir role sahiptir. Ayrıca bu sanatların kullanımı, Kur'ân'ın üslubundaki ritmi, ahengi ve anlam derinliğini ortaya çıkararak ayetlerin zihinsel ve duygusal tesir gücünü artırmaktadır. Ayetlerin kısa ama yoğun anlatımları, mecazî dilin sağladığı yoğunluk ve çağrışım gücüyle birleştiğinde, okuyucuda hem entelektüel hem de manevî bir uyanış meydana getirebilmektedir. Bu durum, Kur'ân'ın hem lafzî hem de manevî mucize oluşuna da doğrudan katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak çalışmamız belâgatın anlam katmanlarını açığa çıkarma işlevine ve bu yönüyle Kur'ân'ın çok boyutlu mesaj dünyasına erişimde bir "anahtar" olduğuna vurgu yapmaktadır.

Kaynakça / Reference

- Abdurrahmân Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'arabiyye, Usûsuhâ ve Funûnuhâ*, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1996.
- Ahmed Matlûb. *Mu'cemü'l-mustalahati'l-belâğîyye*. Beyrut: Mektebetü Lübnân en- Nâşirûn, 1996.
- Akdağ, Ahmet. "Belâgat Kitaplarında Cinâs-ı Nâkıs Çeşitlerinin İsimlendirilmesi Konusundaki Tutarsızlıklar", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (31 Aralık 2023).
- Ali el-Cârim-Mustafa Emîn. *el-Belâğatü'l-vâziha*. Mısır: y.y., 1959.
- Âlûsî, Şihâbüddîn. *Ruhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-'Azîm ve's-Seb'il Mesânî*. Beyrût: Dâru İhyâit- türâsî, 1985.
- Bedevî Tabane. *Mu'cemü'l-Belâğati'l-Arabiyye*. 4. Basım. Beyrut: Dâru'l-Hazm, 1997.
- Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatü'l-'arabiyye fi Sevbiha'l-Cedîd, 'İlmü'l-beyân*. Beyrut: y.y.,2004.
- Bilgegil, M. Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belâgat*. Ankara: y.y., 1980.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Arap Edebiyatı*. 5. Basım. İstanbul: İFAV., 2009.
- Cürcânî, Abdülkâdir, *Delâilü'l-i'câz*. Kâhire: Matbaatü'l-Medenî,1992.
- Cürcânî, Abdülkâhir Ali b. Muhammed. *Esrârü'l-belâğa*, 1. Basım Kâhire: Matbaatü'l-Medenî, 1991.
- Dağ, Mehmet. *Kur'ân'da Üslûb Diyalektiği İltifât*. 1. Basım. Erzurum: Salkımsöğüt, 2008.
- Dervîş, Muhyiddîn. *İ'râbü'l-Kur'ani'l-kerîm ve Beyânüh*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1406.
- Durmuş, İsmail- Saraç, M.A. Yekta. "Leff-ü Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim 12 Şubat 2025).
- Ebû Hayyân el-Endelüsî Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-Muhît*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseyinî, *el-Külliyât*, thk. Adnan Dervîş, 2. Basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- el-Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: y.y.,ts.
- el-Haffâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Said b. Sinan. *Sırrü'l-Fesâha*. Beyrut: Dârü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1982.
- el-Useymin, Muhammed b. Salih. *Şerhu durûsi'l-belâğa*. Kuveyt: y.y.2005.
- et-Tehânevi, Muhammed b. Ali b. Ali. *Keşşâfü İslutlâhati'l-Fünûn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l- Kütubi'l-İlmiyye, 1999.
- et-Tîbî, Şerafuddin Hüseyin b. Muhammed. *et-Tibyân fi 'İlmi'l-meânî ve'l-Bedi' ve'l-Beyân* Beyrut: Mektebetü'n-Nehdeti'l-'arabiyye, 1987.
- Fazl Hasan Abbâs, *el-Belâğa funûnuhâ ve Efnânuhâ, 'ilmü'l-meânî*. Ammân: y.y. 2004.
- Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Mektebetü tahkiki't-türâs fi müesseseti er-Risâle.ts.
- Gür, Süleyman, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Beyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2024).
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah-Çelebi, Rabia. *Teshilü'l-belâğa*. Erzurum: Güven Matbaası, 1997.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 cilt. Beyrut: y.y., ts.
- İbn Râşik, Ebu Ali Hasan el-Kayrevânî el-Ezdî. *el-'Umde fi Mehâsini's-şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1988.
- İbnü Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris ez-Zekeriyya. *Mu'cemü'l-Mekâyıs fi'l-Luğa*. 2. Basım. Beyrut: Dârü'l-Fikr,1998.

- İbnü Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Edebü'l-Kâtib*, 2. Baskı Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed. *el-Meseli's-sâir*, 2 Cilt Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1995.
- İnam Fevvel Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fi 'Ulumi'l-belâğa*. Beyrut: y.y., 1996.
- İrfân Matrâcî. *el-Câmi' li funûni -lügati'l -'arabiyye ve'l-'Arûz*. 1. Basım. Beyrut: y.y., ts.
- Kadrî Mayû. *el-Mu'in fi'l-belâğa*. thk. Emil Bedi Ya'kûb. Beyrut: y.y., 2000.
- Kazvinî, Hatip Muhammed b. Abdurrahmân. *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: y.y., 5. Basım, 1980.
- Köksal M. Fatih-Tok, Vedat Ali. *Osmanlı Edebiyatı Belâgat Menemenlizâde Mehmet Tâhir*. Ankara: Berikar Ofset, ts.
- Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrırcı-İbrâhim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım. 2014.
- Mecdi Vehbe Kâmil el-Mühendis. *Mu'cemü'l-Mustalahati'l-'Arabiyye*. 2. Basım. Beyrut: Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn, 1984
- Râzi, Fahrüddin. *Nihayetü'l-i'câz fi Dirayeti'l-i'câz*. Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1985.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safoetü't- Tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l- Kur'ani'l-Kerîm, 1986.
- Saraç, Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. 8. Basım. İstanbul: Gökkuş, 2010.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhü'l-'ulûm*. Beyrut: Dârü'l- Kütübi'l-'İlmiyye, 1407/1987.
- Suyûti, Celâlüddin, *Mu'terekü'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1988.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Teftâzânî, Sadruddun. *el-Mutavvel 'ale't-Telhîs*. İstanbul: Matbaai -'Amire, 1891.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "İsrâ Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/isra-Sûresi>
- Zevbe'î, Talip Muhammed b. İsmâil. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye 'İlmü'l-Meânî*. Bingazi: y.y.,1997.